

Agustí ALEMANY

DECANUS, CENTENARIUS, MILLENARIUS*

Zu den vorzüglichsten Bewohnern des Kaukasus gehört das Volk der Oßeten, welcheg, recht in der Mitte des Gebirges, zu beiden Seilen des Schneecalpenrückens wohnt, und sich in Sprache und Gesichtsbildung von allen übrigen Kaukasiern unterscheidet...

Julius von Klaproth. *Reise in den Kaukasus und nach Georgien*, 2. Band, Halle und Berlin, 1814, S. 577

No pogueren trobar els geògrafs àrabs una imatge més encertada, quan qualificaren el Caucas de “muntanya de les llengües” (*jabal al-alsun*): fruit de la seva situació geogràfica com a pont natural entre les estepes d'Euràsia i el Pròxim Orient, que li ha procurat una turbulenta història de guerres i invasions, la seva varietat ètnica i lingüística. proverbial ja a l'antigor, ofereix a l'estudiós un camp de treball inexhaurible. Des dels dies que Klaproth el creuà a cavall, tot recollint-hi dades sobre les seves diferents nacions, llengües i costums, l'estat dels nostres coneixements sobre el mateix ha augmentat considerablement; però l'hermetisme de l'època soviètica i la despolarització actual, conseqüència de la dissolució de l'URSS, fan que encara avui el món Caucàsie ens resti inaccessible en més d'un aspecte.

Aquest article no preten pas donar solució a aquestes mancances: només tracta de contribuir a la reconstrucció d'una antiga institució dels iranians de les estepes del sud de Rússia, això és, els ancestres dels actuals ossets del Caucas central. Però, abans que res, vol expressar un deute de gratitud, que difícilment podré satisfer mai. vers el Prof. Dr. Jürgen Untermann: d'altres que el coneixen de fa més temps i millor que no pas el qui subscriu, poden donar fe amb més encert dels seus mèrits intel·lectuals i de la seva gran humanitat; jo només puc agrair als nostres amies comuns el fet que m'hagin convidat a col·laborar en aquest merescut homenatge, que espero no sigui l'últim. Tant de

bo que per molts anys puguem seguir fruit de la seva erudició i de la seva amistat!

1. *Alanica*.

1.1. L'any 1589 va veure la llum a París la primera edició completa de les *Legationis Turcicae epistolae quatuor* del noble flamenc Ogier Ghislain de Busbecq (*Augerius Gislennius Busbequius*), ambaixador imperial de Ferran I d'Àustria a la Sublim Porta del 1555 al 1562. Les pàgines 135r-137r d'aquest volum contenen, dins de l'*epistola quarta*, un excurs sobre un poble que vivia a la *Taurica Chersonesus* i del qual l'autor havia escoltat sovint, "que en la seva llengua i costums, i fins e tot en la seva fesomia i constitució física, mostrava un origen germànic" (*sermone, moribus, ore denique ipso et corporis habita, originem germanicam referre*). Gràcies a una entrevista amb dos enviats d'aquestes gents, un dels quals, tot i ser grec, era capaç de parlar-ne la llengua, Busbecq hi recollia dues llistes de vocabulari glossades en llatí (incloses cinc frases curtes), divuit numerals cardinals i el principi d'una cançoneta, la *cantilena*, que encara avui són gairebé l'única font per a l'estudi del que, amb el temps, hom ha convingut en anomenar gòtic de Crimea¹.

La nostra col·laboració va néixer d'una qüestió puntual suscitada per les dades que aquest passatge dona sobre els numerals. Vegem-ne el text: "en demanar-se-li, [l'informant] contava així: *ita, tua, tria, fyder, fyuf, seis, seuene* (...). Després seguia: *athe, nyne, thiine, thiinita, thunetua, thunetria*, etc. Per vint deia *stega*, per trenta *treithyen*, per quaranta *furdeithien*, per cent *sada, hazer per mil*"².

Sobta trobar-hi com a colofó, després de la llarga sèrie de nombres amb ressonàncies germàniques, les formes *sada* "centum" i *hazer* "mille", d'origen clarament irànic³.

1.2. *Sada* ha estat derivat habitualment pels germanistes d'un "dialecte irànic" no especificat, exemplificat amb l'osset *sædæ* i el neopersa *sad* "100"⁴. Tanmateix, el diccionari etimològic osset de V. I. Abaev en proposa, més exactament, un origen alà⁵.

L'arribada de pobles germànics orientals a les costes del nord de la Mar Negra i a la península de Crimea (s. II-III dC) va tenir com a conseqüència immediata llur entrada en contacte amb les tribus alanes que aleshores senyorejaven les estepes pòntiques, iniciant-se així unes relacions que es perllongaran durant més d'un mil·lenni: a finals del s. XIII, l'historiador bizantí Paquimeres encara donarà testimoni de l'assimilació d'alans i gots per part dels mongols de l'Horda d'Or⁶.

La hipòtesi és, doncs, històricament factible. A més, des d'un punt de vista lingüístic, el préstec no pot haver estat manllevat amb anterioritat al

període conegut convencionalment com irànic mitjà (“Middle Iranian”, “Mitteliranisch”, “Sredneiranskij”) i, per tant, la preservació de la síl·laba final suggereix clarament un dialecte irànic nord-oriental. Finalment, la similitud fonètica amb l’osset *sædæ* és determinant⁷.

1.3. Per altra banda, sembla consagrada entre alguns germanistes la conjectura de G. Kisch segons la qual el gòtic de Crimea *hazer* es remunta al persa mitjà *hazâr* “1.000” a través del turc, tal com l’hongarès *ezer*⁸. Tanmateix, se’ns planteja un problema: si la hipòtesi anterior és correcta i *sada* prové de l’alà, no sembla lògic que dos préstecs amb tantes afinitats (numerals cardinals decimals d’origen irànic) hagin estat manllevats de dues llengües diferents.

En aquest cas, l’osset modern presenta, igual que algunes llengües caucàsiques, un préstec del turc: *min* “1.000”. Però la llengua de l’epopeia narta, més arcaïtzant, conserva un terme *ærzæ*, *æržæ* “nombre incalculable, quantitat innumerable”, que es remunta etimològicament a un alà **azara*- “1.000” < irànic antic **hazahra*-, la mateixa forma d’on prové el persa *hazâr* ja esmentat⁹.

1.4. L’hongarès *ezer*, aduït per Kisch com a préstec paral·lel per a confirmar la seva teoria, s’encarrega, tanmateix, de desfer-la. Amb posterioritat, hom n’ha proposat un origen alternatiu: “a menys que [*ezer*] no hagi estat heretat ja de les més antigues relacions dels ugro-finesos amb els aris (...), podria haver estat manllevat de l’alà. En aquest últim cas, obtenim un *terminus ante quem non* per als canvis fonètics anteriorment descrits (**azara* > *ærzæ*): aquests canvis han d’haver tingut lloc després del veïnatge osset-hongarès, i.e., després dels s. VII-VIII [dC]”¹⁰.

Ningú dubta de la presència de préstecs “ossets” en hongarès des de l’estudi, ja clàssic, de H. Sköld¹¹. Els treballs d’Abaev s’han encarregat de ressaltar, tanmateix, una dada important: els mots manllevats han de provenir no de l’osset, sinó de l’alà, o, més objectivament, tal com ha proposat É. Korenchy¹², “aus der Sprache eines alanischen Stammes” = “aus einem alanischen Dialekt”. La cronologia d’Abaev reproduïx la de Sköld, qui fins i tot va arribar a datar els contactes durant el període 725-775 dC¹³; Korenchy, escèptica en aquest respecte, ha recollit en canvi els préstecs de manera general dins l’epígraf “Lehnwörter, die nur in einer finnisch-ugrischen Sprache vorkommen” i, fora del ziriè i del votiac, ha afirmat taxativament: “über die Zeitpunkt der Übernahme der anderen einzelsprachlichen Lehnwörter ist nichts bekannt”¹⁴.

1.5. En connexió amb l’osset *ærzæ*, Abaev recull alguns préstecs irànics a llengües caucàsiques nord-orientals (nakho-daguestàniques) que deriva “del persa, en part, potser de l’alà ([aquells amb] absència de *h* inicial)”⁵. Hem

trobat interessant donar una llista succinta de tots aquells préstecs que ens han pervingut gracies a la consulta de fonts addicionals¹⁶:

I. Nakh: txetxè, inguix *ezar*¹⁷

II. Daguestànic:

a) grup àvaro-andi-dido:

– àvar *azar*

– subgrup andi¹⁸: godoberi *azaruda*, karati, bagvali, tindi *azarda*. txamali *azalda*

– subgrup dido¹⁹: dido (tsez) *hazar*, khvarxi *azar*, hinukh *hazal*

b) grup lak-darguà: lak *azar*; darguà *azir* ;

c) grup lèsguic: lesguia, tabassaran, agul *a^hzur*, rutul *haayzər*, *haazər*, *aazər*, tsakhur *āzər*, artxi *izarav*, *izarat’u*, kriz *ʰazər*, budukh *hazar*, khinalug *azər*, udi *hazar*, *sahazar*.

A la varietat del vocalisme e la lateralització esporàdica de la líquida, cal afegir el fet que algünes llengües han ampliat el numeral amb sufixes propis, como ara les del subgrup andi amb *-da* i l’artxi amb *-av*, *at’u*. La variant udi *sahazar* és un compost de *hazar* amb *sa* “u”, és a dir, “un miler”.

1.6. Així, doncs, hom pot concloure de les dades anteriors l’evidència que el gòtic de Crimea, l’hongares i diverses llengües caucàsiques nord-orientals han manllevat el numeral “1.000” d’una llengua irànica, identificable ja com alà, ja com persa.

Tanmateix, tot i que hem ressaltat fins ara la hipòtesi d’un alà **azara* com a llur origen comú, en l’avinentesa que factors d’ordre geogràfic, històric i cultural, així com el cas ja esmentat de *sada*, recolzen aquesta alternativa, no podem passar per alt la problemàtica que plantegen les formes caucàsiques i gòtica amb *h* inicial. més pròximes en principi al persa *hazâr*.

Mentre que la part septentrional del Daguestan -això és, les estepes pre-càsiques- va pertànyer sovint als reialmes nòmades del sud de Rússia, la meridional -el Caucas orientalestigué sovint en poder dels imperis d’Àsia Menor²⁰. Això s’ajusta a la distribució geogràfica dels préstecs i corrobora la hipòtesi d’Abaev: origen alà [-*h*] / origen persa [+*h*]. Una alternativa suggerent que ens proposa Eric Pirart és considerar la possibilitat d’un préstec general per part de l’alà a tota la zona, que després s’hauria “persitzat” a la part meridional²¹.

Quant a la forma gòtica *hazer*, causa d’aquesta digressió, no té tampoc una solució convencional. Tanmateix, hem d’afegir una objecció més a la hipòtesi de Kisch: segons Stearns, no sembla haver-hi evidències per a creure en l’existència de [*h*] en gòtic de Crimea²²: per tant, no podria haver-se donat en aquest cas també la utilització d’una forma pròxima al persa per a la

transcripció del mot, per part de l'informant, l'autor o l'editor (ja que l'obra aparegué pòstuma)?

2. *Turanica*.

2.1. Giovanni di Pian di Carpine (*Iohannes de Plano Carpini*), un missioner franciscà enviat pel papa Innocenci IV a la cort de Batu, khan de l'Horda d'Or, i que arribà fins a Qaraqorum, ens informa així de l'organització de l'exèrcit mongol: “quant a l'ordre de les tropes, Gengis Khan establí que al cap de deu homes se'n posés un, que en la nostra llengua s'anomena *degà*; al cap de deu *degans* un, que reb el nom de *centenari*; al cap de deu *centenaris* un, que s'anomena *mil-lenari*; i un encara al cap de deu mil homes, i aquest número reb entre ells el nom a'obscuritat (= *tümen*)”²³.

Documentat ja per l'historiador Si-ma Qian (s. II-I aC) entre els *xiongnu*, els enemics endèmics de l'antiga Xina²⁴, i estès arreu de l'àrea cultural que E. Darkó va anomenar “l'esfera de civilització turànica”²⁵, el principi decimal que aquest text revela no servia només com a tàctica bèl·lica, sinó que també era un regulador socio-econòmic que permetia de conèixer en qualsevol moment el potencial i els requisits logístics d'un exèrcit nòmada. Així, per exemple, per tal de mantenir llur eficàcia militar, cadascun dels guerrers mongols tenia sota la seva autontat una família de cinc persones, deu cavalls i cent animals (en unitats equivalents a ovelles)²⁶: d'aquesta manera, un comandant podia preveure les necessitats de la seva host i distribuir els recursos a l'abast en conseqüència.

Una estructura similar, tot i que a un nivell més modest, estigué de ben segur vigent entre els alans, i podria trobar-se en l'origen dels diversos préstecs de decimals que hem estudiat en la primera part d'aquest treball. A continuació, examinarem alguns materials diversos que, al nostre parer, poden documentar aquesta hipòtesi²⁷.

2.2. Diu Isidor de Sevilla: “els *quiliarques* són aquells qui estan al front de mil soldats, als quals nosaltres donem el nom de *mil-lenaris*; i és un nom grec. Els *centurions* son anomenats així pel fet que estan al front de cent soldats, tal com els *quincuagenaris* perquè estan al cap de cinquanta i els *degans* perquè en manen deu”. Digna d'esment, així mateix, és l'etimologia popular següent: “el soldat (*miles*) s'anomena així, perquè abans hi havia mil homes a cada unitat, o bé perquè se n'escollia un de cada mil (*mille*)”²⁸.

El primer d'aquests passatges, que recorda de lluny el de Pian di Carpine, no sembla pas descriure la legió romana, sinó més aviat l'exèrcit visigot, si el comparem amb els termes que les lleis bàrbares de l'època utilitzen per a denominar-ne els comandaments: *decanus*, *centenarius*, *quingentenarius* i *thifadus* (= *millenarius*). Ara bé, aquesta organització decimal, compartida per

ostrogots i vàndals, presenta una polèmica quant al seu origen: mentre que uns estudiosos (F. Dahn, V. Halban. H. Brunner. C. Sánchez Albornoz) la consideraren germanica. d'altres (H. Delbrück. E. Oldenburg, F. Rodríguez Adrados) van veure-hi un préstec de l'ordre militar tardo-imperial²⁹. Tanmateix, si hom accepta com és costum, que els gots van transformar-se en genets semi-nòmades a les estepes del nord de la Mar Negra sota la influència dels iranians autòctons, això és, els alans no sembla més lògic conjecturar aquí l'adaptació d'una institució "turànica" a través d'aquells, essent aquesta la via d'entrada dels numerals gòtics ressenyats més amunt³⁰?

Quant a llur caràcter combatiu, Procopi (s. VI) ens informa que aquells gots que no seguiren Teodoric a Itàlia s'establiren a la regió costanera de Dori (*Δόρυ*), en bons tractes amb els bizantins: "i marxen amb ells contra llurs enemics, sempre que l'emperador ho desitja. Abasten els tres mil, i són excel·lents en la guerra i destres en el treball de la terra, e són els més hospitalaris de tots els homes"³¹. Un mil·lenni més tard, l'informant de Busbecq dirà: "[els gots de Crimea] són un poble bel·licós, que encara avui habita nombrosos vilatges, i el reietó dels tàrtars, quan convé, pot allistar-ne vuit-cents infants escopeters, el principal suport de les seves forces"³².

2.3. Vet aquí, sense ànim de ser exhaustius, algunes fonts que testimonien una possible organització decimal entre els alans.

La geografia anònima persa *Hudūd al-'Ālam* (ca. 372 AH / 982-83 dC) dona aquestes dades sobre *Dar-e al-Lân* (i.e. *Alân*) "la porta alana", el pas de Darial: "és una ciutat com una fortalesa, al cim d'una muntanya, i cada dia mil homes per torn guarden les muralles d'aquesta fortalesa"³³. En termes semblants s'expressa l'àrab Ibn Rusta (s. III-IV AH / IX-X dC): "aquesta fortalesa (= *Bâb al-Lân* "la porta alana") la guarden cada dia mil homes d'entre els seus habitants, dia i nit"³⁴. Aquest detall no és esmentat per al Mas'ūdî († 345 AH / 956 dC) en la seva acurada descripció de la *qal'at Bâb al-Lân*, el qual afegeix, tanmateix, que "el senyor dels alans té una escorta de trenta mil genets"³⁵.

L'historiador mameluc Baybars al-Mansûrî recorda com Jögä, fill de Noyai, senyor de l'Horda d'Or, "s'adreçà al país dels alans [de Moldàvia], s'hi presentà com a senyor i un *tumân* del seu exèrcit els acollí"³⁶. En caure aquest príncep, segons l'historiador bizantí Paquimeres, "el poble magnànim dels alans, en nombre d'uns setze mil, dels quals més de la meitat eren combatents", creuà les fronteres de l'imperi; però el seu compatriota Gregoras diu que van arribar "més de deu mil massagetes [= alans] junt amb llurs fills i mullers". Al nostre parer, l'oscil·lació de les xifres no és necessàriament contradictòria: es tracta del *tumân* esmentat per la font àrab, és a dir, deu mil guerrers; la diferència radica en comptabilitzar o no llurs familiars i acompanyants³⁷.

2.4. L'epopeia narta és un conjunt de tradicions èpiques populars, conservades per diversos pobles caucàsics. El seu gran divulgador a occident ha estat G. Dumézil, qui ha considerat que les estructures mítiques primitives que han donat lloc a les diferents variants posteriors són les trameses pels ossetes septentrionals. Segons aquest estudiós, les llegendes nartes constitueixen, en la seva part essencial, l'epopeia del poble alà, que hauria estat manllevada per les altres nacions del nord del Caucas³⁸.

Vet aquí alguns casos interessants de l'ús dels numerals *sædæ* i *ærzæ* / *æržæ* en un context èpic: [a] i [b], especificant les unitats que integren els exèrcits (*æfsædtæ*) de la família dels *Æxsærtæggatæ*; [c], indicant un nombre de Narts (participants en una expedició o combat); [d], amb el verb *cæğdyn* “exterminar, anihilar”³⁹:

[a] *Æxsærtæggaty 'fsædtæ ... sædæ sædæjy æmæ 'rtæ sædæ sæ wældaj* (OE I, 76) = “els exèrcits dels *Æxsærtæggatæ* [estaven formats per] cent *sædæ* i, a més, tres *sædæ*” (Abaev “sto soten i sverkh togo tri sotni”).

[b] *Æxsærtæggati æfsædtæ ærzæ æma ærzæ mini æncæ, sædæ sæ wældaj* (SOPam. II. 45; en digor) = “els exèrcits dels *Æxsærtæggatæ* estaven formats per un *ærzæ* i mil milenars (*ærzæ mini*) i, a més, un *sædæ*” (Abaev “tysjača i tysjača tysjac i sverkh togo sotnja”).

[c] *Nartæ ærzæ æmæ sædæ wydysty* (JuOPam. I. 29) = “els Narts eren un *æržæ* i un *sædæ*” (Abaev “tysjača i sto”).

[d] *sædæ sædæ æmæ ærzæ sædæ nyččağta* (JuOPam. I, 22) = “va exterminar completament cent *sædæ* e mil *sædæ*” (Abaev “sto raz sto i tysjaču raz sto”).

2.5. Els passatses anteriors permeten de constatar les següents combinacions a partir de *sædæ* “100” i *ærzæ* “1.000”: *sædæ sædæ* “10.000” (=100 x 100); *ærzæ sædæ* “100 000” (=1.000 x 100) i *ærzæ mini* “1.000.000” (=1.000 x 1.000). Cal remarcar que la unitat més elevada, increïble entre nòmades, es l'única que mostra el numeral turc *min* “1 000”. És més que probable, però, que les altres combinacions hagin designat cossos d'exèrcit, fet que podria haver contribuït als préstecs de **sada* i **azara*⁴⁰.

El mot turco-mongol *tümen* “unitat militar de 10.000 homes” ha estat manllevat per diverses llengües, fet que portà G. Vernadsky a comparar-lo amb l'osset *t'ymy-t'yma* “descendència llunyana, clan”, aduint per a aquest un significat “multitud de gent, gran gentada, tot el clan” i conjecturant que *t'yma* era sinònim de *tümen*. Segons Abaev, qui defensa, més plausiblement, un irànic antic **taumâyâ taumâ* “parentela de parentela, parents llunyans” com a origen de *t'ymy-t'yma*, la hipòtesi de Vernadsky no té fonament; ara, a més, podem afegir que l'osset èpic *sædæ sædæ* és l'equivalent exacte de *tümen*⁴¹.

El mateix Abaev redueix l'organització social dels alans a *æfsad* “exèrcit” i *ældar* “prínceps, líders guerrers”⁴². L'hongarès *aladár* “centurió”, reconegut com a préstec d'aquest mot osset (<alà), sembla un desenvolupament semàntic independent⁴³; al nostre parer, el terme *ældar* no designava el comandant d'una unitat específica, sinó una élite dominant, comparable als *nököd* mongols, aristòcrates esteparis senyors d'un nombre d'enclavaments nòmades determinat per llur prestigi, i, en conseqüència, amb la capacitat de fer una lleva decimal de guerrers (10, 100, 1.000, etc) dins dels mateixos⁴⁴.

2.6. Són intents de restituir termes militars alans en relació amb unitats decimals.

[x 100]: l'antropònim d'Òlbia *Σαδαιοϛ*, segons Abajev potser amb el significat “cap de cent [homes]”, a partir de *sædæ*⁴⁵.

[x 1.000]: l'antropònim *Αζαριων*, associat ja per Vs. Miller amb l'avèstic *hazanra-* “1.000”, podria identificar, així mateix, un “cap de mil [homes]” < **azara*⁴⁶. Deixant apart la sufixació grega, *Σαδαιοϛ* i *Αζαριων* tenen a favor la similitud fonètica amb els numerals alans: però, si els mots gòtics *hundafaths* “ἐκατόνταρχος” i *thūsundifaths* “χιλίαρχος” són cales de l'irànic⁴⁷, no seria possible anar més enllà i conjecturar l'existència en alà de títols en *-*pati-*, sota l'evidència de l'osset *fætæg* (< **pataka-*) “cap”⁴⁸ i els antropònims escito-sàrmates *Πατειϛ*, *Πατιαϛ*?⁴⁹

[x 10.000]: a partir del fet que els calmucs del s. XVII usaven una unitat de 10.000 homes anomenada *san*, Vernadsky vol reconèixer el mot en diversos noms, entre ells els dels reis “alans” *Sanêsan* i *Sangibanus*, però aquesta hipòtesi es insostenible⁵⁰. Més interessants resulten els antropònims *Βαιορασπος*⁵¹ i *Beorgus*⁵², que es remunten a hipotètics **baivaraspa-* “que té 10.000 / molts cavalls” i **baivargava-* “que té 10.000 / molts caps de bestiar boví”, respectivament. Hom n'ha donat sovint un sentit general més d'acord amb l'osset digor *be(w)raë*, iron *bîraë* “molt” que amb l'avèstic *baêuiar-* “10.000”; nosaltres, però, ens estimem més, seguint H.W. Bailey, veure en *βαιορ-* / *beor-* un sinònim del khotanès *byûrru* “10.000, miriada” i interpretar-lo com un numeral⁵³.

3. *Iranica antiqua*.

3.1. Tot i que no hem tingut ocasió d'aprofundir en alguns aspectes tant com haguéssim desitjat, no hem pogut resistir a la temptació de donar una ullada final a l'estat de coses aquemènida, que se'ns ha revelat especialment fructífer quant a la conservació parcial d'aquesta institució “turànica” i de les seves implicacions decimals⁵⁴.

Amb motiu de l'expedició de Xerxes contra Grècia, Heròdot ens explica, en un passatge sense parangó: “així, doncs, manaven aquest exèrcit aquests que

s’ha dit, els qui l’havien organitzat i n’havien fet el recompte, triant-ne els caps de mil i de deu mil, així com els caps de mil [n’havien triat] els de cent i de deu”⁵⁵. Anteriorment, l’historiador ha fet referència a l’ordre de marxa dels diferents contingents, entre els quals dos cossos de mil genets (*ἰππόται χίλιοι, ἵππος ἄλλη χιλίη*), dos de mil llancers (*αἰχμοφόροι χίλιοι*), un de deu mil infants (*μύριοι*: probablement els *ἀθάνατοι* o “immortals”) i un de deu mil genets (*ἵππος μυριάη*). Aquestes unitats (*τέλεα*) decimals es caracteritzen per ser totes “perses” (*Περσέων ἐκ Περσέων [πάντων]*), estar integrades gairebé sempre per guerrers “escollits” (*ἀπολελεγμένοι*) -de vegades, fins i tot pels “més nobles i valerosos” (*οἱ ἄριστοί τε καὶ γενναϊότατοι*)- i contraposar-se a “l’exèrcit mesclat de tots els pobles [sotmesos], que marxaven en desordre, sense respectar la formació” (*σύμμεικτος στρατός παντοίων ἐθνέων ἀναμίξ, οὐ διακεκριμένοι*)⁵⁶.

3.2. A continuació, i a manera de cloenda, vegem un quadre dels termes equivalents en irànic antic i mitjà (més ben documentais) als registrats abans per als alans:

a) comandants:

– *δεκάρχης* “decurio”: ap. **daθarpati-* a partir de l’elam. *da-sa-bat-ti-iš* “cap de deu [homes]”; arm. *tasnapet-* “suboficial”, format pel numeral arm. *tasn* “10” i el part/pm. *-bed [-pt’]* “amo, senyor” < **-pati*⁵⁷.

– *ἐκατοντάρχης* “centurió”: ap. **θatarpati-* a partir de l’elam. *sa-ad-da-bat-ti-iš, sad-da-bat-ti-iš* “cap de cent [homes]”; arm. *hariwrapet-* “capità”, format per l’arm, *hariwr* “100” + *-bed*⁵⁸.

– *χιλιάρχης* “quiliarca”: ap. **hazârapati-* “cap de mil [homes]”, documentat a Hesiqui com *ἄζαραπατεῖς*, arm. *hazarapet-* “id.” < part / pm. *hazâr [hc’l]* “1.000” + *-bed*⁵⁹.

– *μυριάρχης* “miriarca”: ap. **baivarpati-*, conjectura a partir dels anteriors i de l’av *baêuiuarə.pati-* “cap de deu mil [homes]”⁶⁰.

b) cavalls:

[x 10]: ap. **daθâspa-*; cf. np. *dah-asbe* “amb (la rapidesa de) deu cavalls”⁶¹.

[x 100]: ap. **θatâspa-*; cf. mede **satâspa-* a partir de l’elam. *šá-da-âš-ba, šá-ad-da-âš-ba* i el gr. *Σατάσπης* “que posseeix cent cavalls” (antropònim)⁶².

– [x 1.000]: ap. **hazâraspa-*, conjectura a partir de l’av. *hazañrô.aspa-* “amb mil cavalls”; cf. el np. *Hazârasb*, nom d’una fortalesa al Khorâsân i de diversos personatges⁶³.

– [x 10.000]: ap. **baivaraspa-*, conjectura a partir del pm. *Bêwarasp [bywl’sp]*, np. *Bevarasb*, un nom d’*Aždahâk / Zahhâk* (< *Aži Dahâka*)⁶⁴.

NOTES

* La nostra situació militar, altrament motiu de sobrada inspiració per a aquest estudi, ha fet que el seu procés de redacció hagi estat llarg feixuc i sovint mancat de l'assessorament necessari: tanmateix, alguns passatges han pogut beneficiar-se de la lectura i subsegüents crítiques dels nostres mestres, en José Fortes i n'Eric Pirart, i de les converses amb el nostre amic n'Antonio del Rio: i el tractament d'algunes fonts orientals ha estat millorat notablement per n'Esperança Barjau (arabs) i en Bîzhan Fazlîkhân (perses). Amb el benentès que qualsevol error que pugui trobar-se és només responsabilitat nostra, manifestem a totes aquestes persones el nostre agraïment més sincer.

¹ Sobre l'informe d'Ogier Ghislain de Busbecq. cf. STEARNS 1978:9-15; hom pot trobar-hi també un facsímil de l'excurs, en l'edició esmentada de les cartes turques (p. 21-26).

² Pàgina 136v de l'edició de 1589: cf. STEARNS 1978:12 (text llatí) i 25 (facsímil): *iussus ita numerabat. Ita, tua, tria, fyder, fyuf, seis, seuene (...). Prosequebatur deinde Athe, nyne. thiine, thiinita. thunetua, thunetria, &c Viginti dicebat stega. triginta treithyen, quadraginta furdeithien, centum sada, hazer mille.*

³ Hom hauria esperat quelcom proper a *taihunt Hund* / *taihuntai Hund* “ἐκατόν” i *thîsundi* “χίλιοι”, documentats a la traducció gòtica de la Bíblia feta pel bisbe Ulfilas. Tanmateix, creiem que les pàgines que segucixen demostraran que la postil·la “unless it has been erroneously introduced by the informant” que STEARNS 1978:138. 150 aplica a ambdós termes a causa de llur origen irànic no és més que una sana precaució.

⁴ FEIST 1939:403; STEARNS 1978:150; LEHMANN 1986:290.

⁵ ABAEV 1958-89:111. 53 s.v. *sædæ* : “iz alanskogo id’ot krymsko-gotskoje *sada*”.

⁶ GEORGIUS PACHYMERES. *De Michaele et Andronico Palaeologis libri XIII*, V. 4 (PG CXLIII c. 796). Una extensa documentació sobre la presència alana a Crimea (*Periplus Ponti Euxini*. Teodor d'Alania. Wilhelm van Ruysbroeck. Abû'l-Fidâ, Josafat Barbaro, a més de nombrosa evidència toponímica) es troba recollida a VASMER 1971:126-127, 187-188. 193-196; *vid.* també IBN ‘Abd AZZAHIR. *Sairat al-Malik az-Zâhir* (“Biografia d'al-Malik az-Zâhir”: ed. W.G. VON TIESENHAUSEN. *Sbornik materialov, odnosjaščiksja k istorii Zolotoj Ordy. I*, S. Petersburg. 1884. p. 54) i BAYBARS AL-MANSURI. *Zubda al-fikra fi ta’rikh al-hijra* (“De l'essència de les meditacions sobre la cronologia de l'hègira”: ed. *ibid.*, p. 89).

⁷ Una forma “escito-sàrmata” **sata-* “100” és reconeguda per ABAEV 1949:181 [=1979:302]; 1958-89: III. 53 s.v. *sædæ* en els antropònims procedents d'Òlbia Σαδαιοσ i Σαδαλασ (cf. ZGUSTA 1955:324 i 570 s.v.: *vid.* § 2.6). En l'actualitat, l'osset *sædæ* es troba en recessió davant del seu equivalent vigesimal iron *fonžyssačy*, digor *fonžinsæži* “cinc vintenes”, documentat ja en els materials recollits per J.A. Gûldenstädt i P.S. Pallas a la segona meitat del s. XVIII.

⁸ KISCH 1925 (*non uidi*); recollit a FEIST 1939:262; STEARNS 1978:138; LEHMANN 6:181.

⁹ ABAEV 1958-89: III. 119 s.v. *min* ; I. 186-187 s.v. *ærzæ. æržæ* : “ ‘nesmetnoje čislo’, pervonačal’no ‘tysjača’ (vstrečajetsja tol’ko v epose)”.

¹⁰ Així, ABAEV 1958-89: I. 187 s.v. *ærzæ, æržæ*: “jesli ono [= *ezer*] ne unasledovano ot drevnejšikh snošenij ugro-finnov s arijcami (...), moglo byt’ usvojeno iz alanskogo. V poslednem slučaje my polučajem *terminus ante quem non* dlja vyšeopisannykh zvukovykh izmenenij (**azara* > *ærzæ*): eti izmenenija dolžny byli proizojti posle osetino-vengerskogo sosledstva, t.e. posle VII-VIII v.”. Fets recollits per JOKI 1973:260 *sub* § 35 (paral·lel ja establert per B. MUNKÁCSI).

¹¹ SKÖLD 1925: no esmenta *ezer*. però FEIST 1939:252 recull d’una altra publicació una hipòtesi poc convincent d’aquest autor al respecte: “magy. *ezer* aus dem Krimgot. mil Verlust des anlaut. *h*”.

¹² KORENCHY 1972:27; 1988:673-674; sobre *ezer* 1972:71 *sub* §29: 1988:680 (= “tausend”).

¹³ SKÖLD 1925:88-90 (“Wann wurden die ossetischen Lehnwörter des Ungarischen aufgenommen?”).

¹⁴ KORENCHY 1988:675-677. Malgrat els problemes de datació, la presència de magjars a les estepes del nord de la mar Negra, entre el Don i el baix Danubi, al s. III AH / IX dC està confirmada per les fonts àrabs (*al-Majghariyya*) i perses (*Majgharī*, pl. *-iyān*). Segons Gy. KALDY-NAGY *EI*² V (1986) 1006-1020 s.v. *Madjar et Madjaristān*, probablement aquests antics hongaresos mantingueren relacions amb grups alans (*arsiyya*; cf. grec *Ἀορσοί*) dins del marc de l’imperi khàzar.

¹⁵ ABAEV 1958-89:I, 187. s.v. *ærzæ, æržæ*: “iz persidskogo, čast’ju, možet byt’, iz alanskogo (otsutstvije načal’nogo *h*)”.

¹⁶ En concret, hem buidat el recull *Jazyki narodov SSSR. IV: iberijsko-kavkazskije jazyki*, Moscou. 1967.

¹⁷ El batsi, la tercera llengua nakh, utilitza combinacions vigesimal, així com el georgià *atasi* “1000”.

¹⁸ No disposem de dades sobre l’andi, el botlikh i l’akhvakh.

¹⁹ No disposem de dades sobre el bejiti i el hunzib.

²⁰ Segons W. BARTHOLD-[A. BENNIGSEN], *EI*² II (1965) 86-91 s.v. *Dāghistān*, després de la destrucció de l’imperi khàzar pels russos (354 AH / 965 dC), els alans estengueren llur radi d’acció al que havia estat la part meridional d’aquest estat, inclòs el Daghestan, potser fins a l’època de les invasions mongols. La veritat és que, poc més de dues dècades abans, AL·MAS‘UDI, *Murūj ad-dahab wa-ma‘ādin al-jawhar* (“Prats d’or i mines de pedres precioses”; ed. [B. de MEYNARD i P. de COURTEILLE. París. 1861-1877, revisada per] Ch. PELLAT. 7 vols., Beirut. 1966-1979) ens informa que els txerkessos (II, 46 [§ 482] *Kašak*) i els abkhazos (II, 65 [§ 498] *al-Abkhāz*) no podien enfrontar-se als alans, el rei dels quals (*sāhib al-Lān*) ens és presentat com “un senyor puixant i molt valeròs, administrador de justícia entre els reis” (II, 45 [§ 480] *dū man ‘a wa-bās šadīd wa-dū siyāsa bain al-maluk*).

²¹ Cal afegir, a més, el cas de l'armeni *hazar* “1.000”, d'origen clarament persa (vid. SCHMITT 1983:91) i la presència al sud del Daghestan del iudeo-tati *hæzar*, que podria haver exercit certa influència (vid. GRJUNBERG 1966:288).

²² STEARNS 1978:137-139 considera que les paraules gòtiques *handa* “manus”. *hoef* “caput” i *hus* “domus” deuen llur [h] inicial (< proto-germànic *χ-) a una influència de les formes corresponents en neerlandès i alemany, llengües conegudes per Busbecq (cf. encara avui l'al. “Hand”, “Haupt”, “Haus”); així semblen demostrar-ho *Ano* “Gallina” i *Iel* “Vita siue sanitas” / *Ieltsch* “Viuus siue sanus” / *lel vburt* “Sit sanum” (cf. l'al. “Hahn”, “Heil” [subst.] / “heil” [adj.]).

²³ IOHANNES DE PLANO CARPINI. *Historia mongalorum quos nos Tartaros appellamus*. VI. 2 (ed. E. MENESTO. Spoleto. 1989. p. 275-276): *de ordinatione acierum, hoc modo Chingiscan ordinavit, ut decem hominibus preponeretur unus, el ille secundum nos appellatur decanus: decem autem decanis preponeretur unus, qui centenarius nominatur; decem uero centenariis preponeretur unus, qui millenarius appellatur: decem millenariis preponeretur unus, el ille numerus uocatur tenebre apud eos*. C. DE BRIDIA, qui s'entrevistà l'any 1247 amb Pian di Carpine, en resumeix així el text a la seva *Historia Tartarorum*, XLI (ed. G.D. PAINTER a *The Vinland Map and the Tartar Relation*. New Haven. 1965. p. 89): *item [= Cingiscan] statuit esse in exercitum decanos centenarios millenarios el decamillenarios id est decem milia sub uno*. Les unitats eren denominades mitjançant el numeral equivalent a llurs efectius: *arban* “10”, *jayun* “100”, *mingyan* “1.000” i *tümen* “10.000”; sobre aquest últim. vid, § 2.5. Quant a *tenebre* – *tümen*, els mots turco-mongols per “(unitat de) deu mil” i “obscuritat” són gairebé homòfons.

²⁴ SI-MA QIAN. *Shi-ji*. CX (“Memòries de l'historiador”: glossat per SMITH 1975:298): “the Hsiung-nu has 300.000 troops arrayed in units of ten, a hundred, a thousand and ten thousand”.

²⁵ És a dir, les estepes d'Euràsia, habilades en bona part per pobles uralo-altàics, segons un nom atorgat als turcs per l'epopeia nacional irànica. Sobre “la sphère de civilisation touranienne”. vid. e.g. DARKO 1946-48:88: aquest principi estaria estretament vinculat a la “tactique touranienne”, és a dir, l'ús dels arquers a cavall (*ἵπποτοξόται*, *sagittarii*; cf. DARKO 1935:446-447). trobant-se els alans “sous l'influence des Touraniens en ce qui concerne son art militaire” (*ibid.* 460).

²⁶ SMITH 1975:297-299.

²⁷ La idea que els alans conegueren el principi d'organització decimal no és nostra, sinó que es troba ja a diversos treballs de G. VERNADSKY; com a síntesi, podeu veure VERNADSKY 1963:407-410.

²⁸ ISIDORVS. *Originum libri seu Etymologiae*. IX. 3. 30-32 (ed. W.M. LINDSAY SCBO 1911). (30) *chiliarchae sunt qui mille praesunt, quos nos millenarios nuncupamus: et est Graecum nomen*, (31) *centuriones dicti, eo quod centum praesint militibus; sicut quinquagenarii, quia in capite sunt quinquaginta militum; sicut decani, ab eo quod decem*

militibus praeferuntur. (32) miles dictas, quia mille erant ante in numero uno, uel quia unus est ex mille electus.

²⁹ Un detallat estat de la qüestio a GARCÍA MORENO 1974:66-77.

³⁰ Així. VERNADSKY 1951:369: “die Schaffung einer Reiterei kann als die hervorragende Reform der germanischen militärischen Organisation unter alanischen Einfluß betrachtet werden”.

³¹ PROCOPIVS CAESARIENSIS. *De Aedificiis*. III. 7. 14 (ed. J. HAURY BT 1964); *ξυστρατεύουσί τε αὐτοῖς ἐπὶ πολεμίους τοὺς σφετέρους ἰουσιν, ἠνίκα ἄν βασιλεῖ βουλομένῳ εἴη ἐξικνοῦνται δὲ ἐς τριςχιλίους, καὶ τὰ τε πολέμια ἔρια εἰσὶν ἄριστοι τὰ τε ἐς τὴν γεωργίαν αὐτουργοὶ δεξοί, καὶ φιλοξενώτατοι δέ εἰσιν ἀνθρώπων ἀπαντων.*

³² Pàgines 135r-135v de l'edició de 1589; cf. STEARNS 1978:10 (text llatí) i 22-23 (facsimil): *aiebat gentem esse bellicosam, quae complures pagos hodieque incoleret, ex quibus Tartarorum regulus, cum expediret, octingentos pedites sclopetarios scriberet, praecipuum suarum copiarum firmamentum.*

Hudûd al-‘Âlam min al-mašriq ila al-maghrib, § 48 (“Les parts del món d’orient a occident”: ed. M. SOTÛDE. Teheran. 1340/1962, p. 191): *šahrîst ċun qal ‘a-ye bar sar-e kûh, va har rûzî hezâr mard be-naubat bâre-ye în qal’a negâh dârând*. Hom pot trobar gairebé el mateix text, tot i no esmentar-s’hi *Dar-e Alân*, a § 5. 18c (ed. SOTÛDE. p. 35: *va în qal’a šahrîst bar sar-e în kûh kî har rûzî hezâr mard be-naubat bâre-ye în qal’a negâh dârând*). El pas de Darial es troba ja a les inscripcions sasànides de Shapur i Kirder com “la porta dels alans” (pehlevi *BB’ ‘l’n’n*, part *TR’’ ‘l’nn* /dar alânân/: grec [αλα]<νων πωλης>). Això ens ha fet pensar que el “castell dels alans” (*Alânân de>*) que apareix al *Šâh-nâme* de FERDÛSÎ dins del regnat de *Ferîdûn* (“Llibre dels reis”; ed. J. MOHL, 7 vols., París, 1838-1878, vol. I, p. 192-197: *gereftan Qâran dež-e Alânân-râ*), tot i trobar-se en un context mític i estar situat a l’est de la mar Càspia -cal no oblidar que els alans són un poble “turànic”-, podria reflexar aspectes de la fortalesa del Caucas, contemporània de l’autor. En aquest episodi, després de l’assassinat d’Iraj pels seus germans Tûr i Salm, el seu fill Menûchehr el venja matant Tûr mentre Qâran captura amb una estratagema l’inexpugnable castell dels alans per tal que Salm no pugui refugiar-s’hi, occint-hi dotze mil homes.

³⁴ IBN RUSTA. *Kitâb al-a’lâq an-nafisa*. I. 169v. (“Llibre dels joiells preciosos”; ed. M.J. DE GOEJE. *Bibliotheca Geographorum Arabicorum* VIII, Leiden. 1892, c 148): *hadihi al-qal’a kulla yaum alfrajil min ahlihâ murattabûn bi-l-lail wa’n-nahâr.*

³⁵ AL-MAS’ÛDÎ. *Murûj ad-dahab*. II. 45 (ed. PELLAT § 480; cf. nota 20): *wa-šâhib al-Lân yarkib fitalâtîn alf fâris.*

³⁶ BAYBARS AL-MANSÛRÎ. *Zubda al-fikra* (ed. TIESENHAUSEN. *Sbornik* I. p. 92; cf. nota 6): *wa-dakhala bilâd âs wa-kân bihâ muqaddam wa-tumân min ‘askarhu fa’wî ilaihim*. És a dir, un nombre indeterminat d’alans s’integrà dins d’un *tumân* de l’exèrcit de Jögä.

³⁷ GEORGIUS PACHYMERES. *De Michaele et Andronico Palaeologis libri XIII*. X. 16 (PG CXLIV c. 337-338): ἸΑλανῶν δὲ μεγάλθυμον ἔθνος ὡσεὶ δέκα καὶ ἕξ χιλιάδας ποσοῦμενον, ὧν τὸ ὑπὲρ ἡμισυ μάχιμον ἦν: NICEPHORVS GREGORAS. *Byzantina Historia*.

VI. 10, 2 (PG CXLVIII c. 364): *οί Μασσαγέται τέκνοις ἄμα και γυναιξι χιλιάδες ὑπὲρ τὰς δέκα.*

³⁸ DUMÉZIL 1974:439-575 (esp. 453). Toi i que cal prendre amb certes reserves les seves teories (la veritat és que l'elecció de la variant osseta septentrional com a original respon al fet que distingeix tres famílies principals que encaixen perfectament dins del seu sistema trifuncional), la procedència alana no deixa de ser suggestiva. Tanmateix, la documentació osseta sobre els Narts té valor per ella mateixa, en tant que reflex d'un estadi cultural i lingüístic arcaic.

³⁹ Passatges recollits a ABAEV 1958-89:1. 187 s.v. *ærzæ*: III. 52. s.v. *sædæ*. Abreviatures de les obres citades: *OE* – Vs. MILLER. *Osetinskije Etjudy*, Moscou, 1881; *SOPam.* = *Pamjatniki narodnogo tvorčestva [Severnnykh] Osetin*, 4 vols, Vladicaucas, 1925-1930; *JuOPam.* = *Pamjatniki Jugo-Osetinskogo narodnogo tvorčestva*. 3 vols., Tskhinval, 1929-1930.

⁴⁰ Un sistema similar pot observar-se encara en l'hongarès actual: sobre *száz* “100”, *század* “companyia” i *százados* “capità”; sobre *ezer* “1.000”, *ezred* “regiment” i *ezredes* “coronel”; cf. a més sobre *tíz*, “10”, *tizedes* “caporal” i *tized* “delme” [= * “decuria” (?)].

⁴¹ VERNADSKY 1956:590; 1963:408 “the term [*tümen*] presumably existed in Alanic in the form *t'yma*. A leftover of this term in Ossetic is the expression *t'ymy-t'yma* ‘multitude of people’, ‘big crowd’, ‘all of the kin’”; ABAEV 1958-89: III, 357-358 s.v. *t'ymy-t'yma*: “otdal'onnoje potomstvo, rod” (...) Možno vozvodit' k dr. iran. **taumâyâ taumâ* ‘rodnja rodni. otdal'onnaja rodnja’”; quant a la hipòtesi de VERNADSKY, “ne podtverždajetsja”. Hom acostuma a explicar *tümen* com un préstec del tocari A *tmâm* / B *tmâne*, *tumane* “10.000”; cf. VERNADSKY *ibid.* així com W. BARTHOLD. *Et* IV (1934) 880 s.v. *tuman*, qui n'esmenta també un possible origen xinès.

⁴² Deixant de banda els *wacajrag* “esclaus”: *vid.* ABAEV 1949:63-65 *ældar* “knjaz\ vojennyj predvoditel'” i *æfsad* “vojsko”; recollit a DUMÉZIL 1974:444.

⁴³ SKÖLD 1925:16; JOKI 1973:248 “centurio cohortis praetoriae, primarius”: antropònim des de l'època dels Arpad i nom d'un fill d'Attila segons Simó de Kéza. Per a ABAEV 1958-89:1, 127-128 s.v., el mongol *aldar*, calmuc *aldr* “glòria, fama” (calmuc també “senyor”) prové d'*ældar* (JOKI *ibid.* “unsicher”).

⁴⁴ Sobre la figura dels *nököd* (sg. *nökör*) “camarades, amics, companys”, *vid.* BENVENISTE 1966:71.

⁴⁵ VASMER 1971:147; ABAEV 1949:181 [= 1979:302]; “možet byt' v značenii ‘sotnik’” (la conjectura falta a 1958-89: III, 53 s.v.); *aliter* ZGUSTA 1955:202 *sub* § 324. OLBIA: *Ἰσταῖος Σαδαιου* (Gen.).

⁴⁶ VASMER 1971:129; ABAEV 1949:168 [= 1979:291]; segons ZGUSTA 1955:62 *sub* § 44. TANAIS: *Αζαριων Δημη[τρί]ου* “zweifelsohne eine Kurzform eines wie z.B. *Hazaravúxt* (...) gebildeten Namens”.

⁴⁷ Així, BENVENISTE 1966:67.

⁴⁸ *Contra* ABAEV 1949:176 [= 1979:298]; 1958-89:I, 464 s.v. (“nesostojatel’no sblizhenie s dr. ind. *pati-*. av. *paiti-* ‘gospodin’”), qui l’associa en canvi amb un irànic **paθaka-* “putevoditel’ (guia)”, de **paθ-* “put’, doroga (camí, viarany)”; ens sembla més factible, però, veure-hi un derivat de **pat-i-* amb el sufix diminutiu *-*aka-* (cf. el català “cabdill” < llatí vulgar *capitellum*, de *caput* “cap”).

⁴⁹ VASMER 1971:146 “etwa zu aw. *pa’ti-* ‘Herr’, mpers. *pat’*”; ABAEV *1949:176 [= 1979:298] “gospodin”: ZGUSTA 1955:133-134 *sub* § 181. Παιτις, Πατιας (PANTICAPAEVM, BOSPORI ORA ASIATICA, TANAIS).

⁵⁰ VERNADSKY 1963:408-409. En primer lloc, *Sanêsan* no és rei dels alans, sinó d’un poble diferent, els *Mazk’ut’k’* (Μασσαγέται? Μόσχοι? *Mazamacae?*), tal com ens ho atesta P’AWSTOS BOWZANDAC’I. *Bowzandaran Patmowt’iwnk’*. III. 7 (“Històries èpiques”; ed. Venècia, 1933. p. 27) *t’agaworn Mazk’t’ac’ Sanêsan* “S., el rei dels M.”; segons BENVENISTE 1966:106 “nom parthe, peut-être apparenté à *Sanatrúk*, mais d’analyse incertaine”. En segon lloc, quant a *Sangibanus*, rei alà d’Orléans (IORDANES. *De rebus Geticis*, XXXVII, 194 [eu. Th. MOMMSEN *MGH AA V*. p. 108] *rex Alanorum*), ABAEV 1949:160,161 [= 1979:284,285] l’havia derivat d’una forma **cangi-ban* = osset *cong-i-bon* “imejuščij mošč’ v ruke”, i.e., “que té força (*bon*) al braç (*cong-i*)”; a partir d’aquesta etimologia. VERNADSKY proposà per a *cong* el significat “braç. ala” en sentit militar, traduïnt el nom per “a mighty *tsong* [= *san, tümen*” i adduint que “the Alanic king Sangiban (Tsongi-bon) might have been commander of such a division or corps”; tampoc convenç VASMER 1971:148 av. *sangha-* + *bânu-* “durch Gebote glänzend”.

⁵¹ JUSTI 1895:60-61 “10.000 Rosse besitzend”; VASMER 1971:133 “viele Pferde habend”; ABAEV 1949:157.159; 1979:282-283 “mnogokonnyj”; ZGUSTA 1955:82 *sub* § 79. TANAIS: Βαβος Βαιορασπων (Gen.) “der viele Pferde besitzt”.

⁵² Documentat a IORDANES. *De rebus Geticis*. XLV, 236 [ed. Th. MOMMSEN *MGH AA V*, p. 118] *et multitudine Alanorum et regem eorum Beargum* (v.l. CASSIODORVS *Chronica* 1278 [ed. Th. MOMMSEN *MGH AA XI*. p. 158] *rex Halanorum Beorgor*); *vid.* VASMER 1971:134 “viele Kühe habend”; recollit per ABAEV 1949:159.166 [= 1979:283.290] “imejuščij mnogo krupnogo skota”.

⁵³ BAILEY 1979:309 s.v. “10.000. myriad”.

⁵⁴ Sobre l’exèrcit persa, ara DANDAMAJEV-LUKONIN 1991:330-350. Es tracta d’un fet doblement il·lustratiu, ja que l’antiguitat de la institució “turànica” sembla corroborada també per nombrosos préstecs de decimals (indo-)irànics a llengües fino-úgriques (*vid.* KORENCHY 1972:71-72 *sub* § 28. i § 29.; JOKI 1973:311 *sub* § 135. i 318 *sub* § 152.), que KORENCHY 1988:679 va incloure dins del grup més antic de préstecs: “4. Jt. – Ende des 3. Jt. v.u.Z. – arische oder uriranische Periode (?)”. Una altra dada interessant és el fet que, als textos avèstics, l’enfrontament entre les criatures de Spōnta Mainiiu i Anra Mainiiu es verifica sovint en termes decimals.

⁵⁵ HERODOTVS VII. 81 (ed. C. HUDE SCBO 1927³): *τούτου ὄν τοῦ στρατοῦ ἥρχον μὲν οὔτοι οἱ εἰρέεται καὶ οἱ διατάξαντες καὶ ἐξαριθμήσαντες οὔτοι ἦσαν καὶ χιλιάρχους τε καὶ μυριάρχους, ἑκατονταρχούς δὲ καὶ δεκάρχους οἱ μυριάρχοι.*

⁵⁶ Extractes d'HERODOTVS VII. 40-41 (ed. HUDE: cf. nota 54).

⁵⁷ Per a **daθapati-*, HINZ 1975:87 (mede **dasapati-* segons la variant elam. *da-šá-bat-/ti-iš*) a HINZ 1975:84 s.v.) “Zehnschaftsführer”; per a *tasnapet-*, FROUNDJIAN 1952:448 “Unteroffizier”; per a *-bed*, MACKENZIE 1971:18 “lord, master” (cf. SCHMITT 1983:89); per a aquests préstecs armenis en general, calcats sobre el model de *hazarapet-*, vid. BENVENISTE 1966:69-70

⁵⁸ Per a **θatapati-*, HINZ 1975:240 (la forma meda corresponent seria **satapati-* “Hundertschaftsführer”; per a *hariwrāpet-*, FROUNDJIAN 1952:258 “Hauptmann”.

⁵⁹ Per a **hazârapati-*, SCHMITT 1978:20 (mede **hazahrapati-* segons HINZ 1975:120) “Tausendschaftsführer”; cf. HESYCHIVS (ed. K. LATTE. Copenhagen, 1953, vol. I, p. 52) s.v. *ἀζαραπατεῖς οἱ εἰαγγελεῖς παπὸ Πέρσαις*, per a *hazarapet-* FROUNDJIAN 1952:242 “Führer einer Tausendschaft” (cf. SCHMITT 1983:89. qui deriva el mot d’una forma *hazârufi*).

⁶⁰ Reconstrucció recollida a SCHMITT 1978:20; hom podria conjecturar també una forma arm. **bewrapet-* sobre *bewr* “10.000” <part/ mp. *bêwar*; per a *baêuuarð.pati-*. BARTHOLOMAE 1904:914 “Herr über Zehntausend”.

⁶¹ STEINGASS 1892:548 “with (the swiftness of) ten horses”.

⁶² HINZ 1975:223 “hundert Rosse besitzend”.

⁶³ Per a *hazanrô.aspa-*, BARTHOLOMAE 1904:1798 “mit tausend Pferden, tausend Pferde stark”; per a *Hazârasb* (var. *Hazârasp*), STEINGASS 1892:1497 (topònim); JUSTI 1895:128 (antropònim).

⁶⁴ HINZ 1975:62 “zehntausend Rosse habend”; cf. JUSTI 1895:60-61. Cf. *Βαιορασπος* (§2.6.).

BIBLIOGRAFIA

- ABAEV, V.I. [1949] *Osetinskij Jazyk i Folklor*, I, Moscou-Leningrad
[1958-89] *Istoriko-Etimologičeskij Slovar’ Osetinskogo Jazyka*. I-IV. Moscou-Leningrad.
[1979] “Skifo-sarmatskije narečija”. dins *d’Osnovy iranskogo jazykoznanija I. Drevneiranskije jazyki*, Moscou, p. 272-364.
BAILEY, H.W. [1979] *A Khotan-Saka Dictionary*. Cambridge.
BARTHOLOMAE, Ch. [1904] *Altiranisches Wörterbuch*. Estrasbourg
BENVENISTE, E. [1966] *Titres et noms propres en iranien ancien*. Paris.
DANDAMAJEV, M.A. – LUKONIN, V.G. [1991] *Cultura y economía del Irán antiguo*. Sabadell [trad. de *Kultura i ekonomika drevnego Irana*. Moscou. 1980].
DARKÓ, E. [1935] “Influences touraniennes sur l’évolution de l’art militaire des grecs, des romains et des byzantins”, *Byzantion* X, p. 443-469.

[1946-48] “La rôle des peuples nomades cavaliers dans la transformation de l’Empire Romain aux premiers siècles du Moyen Âge”. *Byzantion* XVIII. p. 85-97.

DUMÉZIL, G. [1974] *Mythe et épopée. L’idéologie des trois fonctions dans les épopées des peuples indo-européens*. I. Paris (2^a ed.).

FEIST, S. [1939] *Vergleichendes Wörnerbuch der gotischen Sprache*. Leiden (3^a ed.)

FROUNDJIAN, D. [1952] *Armenisch-Deutsches Wörterbuch*. Munich.

GARCÍA MORENO, L.A. [1974] “Estudios sobre la organización administrativa del reino visigodo de Toledo”. *Anuario de historia del derecho español* XLIV. pp. 5-155.

GRJUNBERG, A.L. [1966] “Tatskij Jazyk”, a *Jazyki narodov SSSR. I: indo-evropejskije jazyki*. Moscou, p. 281-301.

HINZ, W. [1975] *Altiranisches Sprachgut der Nebenüberlieferungen*. Wiesbaden.

JOKI, A.J. [1973] *Uralier und Indogermanen*. Helsinki.

JUSTI, F. [1895] *Iranisches Namenbuch*, Marburg.

KISCH, G. [1925] “Magyarische Elemente im Krimgotischen”, *Korrespondenzblatt des Vereins für Siebenburgische Landeskunde* 48. pp. 1-3.

KORENCHY, É. [1972] *Iranische Lehnwörter in den obugrischen Sprachen*. Budapest.

[1988] “Iranischer Einfluss in den finnisch-ugrischen Sprachen”, a D. SINOR (ed.). *Handbuch der Orientalistik. Achte Abteilung: Handbook of Uralic Studies. Erster Band: The Uralic Languages. Description. History and Foreign Influences*, Leiden – Nova York – Copenhagen – Colônia, p. 665-681.

LEHMANN, W.P. [1986] *A Gothic Etymological Dictionary*. Leiden.

MACKENZIE, D.N. [1971] *A Concise Pahlavi Dictionary*. Londres.

SCHMITT, R. [1978] *Die Iranier-Namen bei Aischylos*. Viena.

[1983] “Iranisches Lehngut im Armenischen”. *REArm* XVII, pp. 73-112.

SMITH, J.M. [1975] “Mongol Manpower and Persian Population”, *Journal of the Economic and Social History of the Orient* XVIII/3, p. 271-299.

SKÖLD, H. [1925] *Die ossetischen Lehnwörter im Ungarischen*. Lund-Leipzig.

STEARNS, M. [1978] *Crimean Gothic. Analysis and Etymology of the Corpus*. Saratoga.

STEINGASS, F. (1892) *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. Londres.

VASMER, M. [1971] *Schriften zur slavischen Altertumskunde und Namenkunde. I*, Berlin.

VERNADSKY, G. [1951] “Der sarmatische Hintergrund der germanischen Volkerwanderung”. *Saeculum* II. p. 340-392.

[1956] “Toxar. T’ma. T’mutorokan”, a *For Roman Jakobson. Essays on the Occasion of his Sixtieth Birthday*. La Haia. p. 588-591.

[1963] “The Eurasian Nomads and their Impact on Modieval Europe”. *Studi Medievali* (ser. 3^a) IV. p. 401-434

ZGUSTA, L. [1955] *Die Personennamen griechischer Städte der nördlichen Schwarzmeerküste*, Praga.